

11. ДАВО. – Ф.Р. – 254, оп. 1, спр. 209.
12. ДАВО. – Ф.Р. – 254, оп. 1, спр. 1203.
13. ДАВО. – Ф.Р. – 256, оп. 4, спр. 4; ДАВО. – Ф.Р. – 256, оп. 1, спр. 1135.
14. Історія української музики : у 6 т. / [редкол.: Л. О. Пархоменко, О. У. Литвинова, Б. Фільц]. – К., 1992. – Т. 4. – 596 с.
15. Кушка Н. Увертюра / Н. Кушка // Вінниччина. – 1997. – 24 квіт.
16. Молодий більшовик. – 1936–1937.
17. Там само. – 1938. – 22 груд.

В статье сделан обзор музыкальной культуры Винницы периода национального возрождения – одного из самых важных этапов в развитии национальной культуры.

Ключевые слова: феномен музыкальной культуры, музыкальное образование, культурное строительство, государственность, Народная консерватория, областная филармония.

The review of Vinnytsya musical culture of period of national revival is carried out in the article, one of the major stages in development of national culture.

Key words: a phenomenon of musical culture, music education, cultural building, statehood, National conservatory, a regional philharmonic society.

УДК 398.1-054

ББК 82.3 (4 Укр)

Ольга Фабрика-Процька

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА АСИМІЛЯЦІЇ

У статті висвітлено етапи історії збирання фольклору русинів Східної Словаччини та внесок у неї окремих дослідників. Розглянуто мистецьку діяльність русинів-українців щодо збереження національних традицій, окреслено проблеми трансформації фольклору, ідентифікації та асиміляції (словакізації) етнографічної гілки українського народу в сучасний період на території Східної Словаччини.

Ключові слова: русини-українці, фольклор, історія, мистецтво, етнос, фестиваль, асиміляція.

“Співанка є кроніков і історієв Русинів. Ціла музично-фолклорна комунікація є спосіб як обогатити естетичне чуття молодой генерацьє о велике множество зажытків, скусеностей і познания, а то через народну співанку, народну музику, танець і народны приповідкы. Хто не проникне до ей глубины, тот ся недознає нич о передошлїм жывоті своїх предків...” [3, с.42].

Комплексні дослідження фольклорних надбань українського народу в усьому розмаїтті набувають нині першочергової ваги з огляду на потребу осмислення цілості та єдності національної культури. Музична народна творчість і фольклор стають предметом дедалі більшого вивчення.

Аналіз процесів становлення й розвитку традиційної культури етнографічних груп України та русинів-українців Східної Словаччини як невід’ємної частини загальнонаціональних музичних культур, їх асиміляційні та трансформаційні процеси – актуальне завдання сучасного етномузикознавства й культурології.

Нація (від лат. – народ плем’я) – стійка історична спільність людей, що визначається соціальними зв’язками певної формації і характеризується певними етнічними рисами, зумовленими особливостями економічного й культурного розвитку, спільністю території, мови, побуту, звичаїв і традицій, а також відображенням у свідомості й суспільній психології.

Поняття *асиміляції* (від лат. – уподібнення) – розчинення меншої етнічної одиниці в переважаючому етнічному середовищі, внаслідок чого перша зазнає етнотрансформаційних, а друга – етневолюційних змін [4, с.124] Асиміляція відбувається двома головними шляхами: мирним (добровільним) або насильницьким (примусовим). У першому випадку важливу роль відіграє зміна мови, спілкування та змішані шлюби, а в другому – державна політика, спрямо-

вана на обмеження та позбавлення етнічної групи прав і можливостей розвитку культури та ін. Попри існування розбіжностей між материнськими й зарубіжними українцями (переважно світоглядних), відсутність монолітності всіх українців, формування ідентичності вони впродовж століть намагалися зберегти свою мову, звичаї, традиції, історичну спадщину, культуру тощо.

Національна ідентичність – це свідоме визнання людиною власної приналежності до певної нації. У зв'язку із цим актуальністю нашого дослідження є вияв національної ідентичності русинів-українців через активізацію міграційних процесів і посилення релігійно-культурного протистояння між регіонами, народами, етносами в сучасний період.

Метою статті є висвітлення шляхів трансформації фольклору та збереженості національних традицій русинів-українців.

Для досягнення поставленої мети вирішуються завдання: розглянути основні етапи збирання та вивчення фольклору русинів-українців і визначити внесок окремих учених – дослідників і збирачів народної творчості; розкрити стильові ознаки русинського музичного діалекту; проаналізувати процеси асиміляції та словакізації, які проходять нині на території Пряшівщини (Східна Словаччина) та ін. [6, с.105].

Як відомо, у Карпатському регіоні є три етнографічні групи українців – *лемки, бойки, гуцули*. Лемки жили по обидва схили Бескидів між ріками Сян і Попрад. Це – автохтонні жителі Карпат. До лемків за етнографічними особливостями належать *русини* або в латинізованій формі *рутени*, які через різні історичні обставини опинилися на територіях різних держав – Угорщини, Польщі, України, Словаччини, однак зберегли свою давню самоназву до сьогодні. Значна частина цих українців асимілювалася місцевим населенням. Так, у Словаччині їх було близько 200 тисяч, нині залишилося коло 40 тис.; у Польщі під час депортації та операції “Вісла” русинів було примусово вивезено з рідних земель і розселено по всій країні. Тому визначити місця їхньої локалізації сьогодні важко. Можна констатувати приблизне заселення русинами-українцями в Словаччині – Пряшівщина (по с. Остурно), у Польщі – по Білу Вежу.

Під поняттям “Пряшівщина” в наш час ми розуміємо область Північно-Східної Словаччини, заселену русинами-українцями. Словацьких сіл до уваги не беремо. Сама назва русини-українці дає можливість стверджувати єдність цієї етнічної групи, а не роздільність. Побутує думка окремих громад розділити її на дві частини – русинів і українців, яку пропагують представники “політичного русинізму” і, на превеликий жаль, підтримує сучасна влада Словаччини. Звідси й походять процеси асиміляції та трансформації.

З глибокої давнини русини-українці Пряшівщини становили найзахіднішу групу українського народу. Після розпаду Австро-Угорщини як держави 1918 р. “Угорська Русь” адміністративно була поділена на дві частини: Мукачівська єпархія (з осередком в Ужгороді) становила автономну область Чехо-Словацької Республіки – Закарпатську Україну (офіційна назва “Підкарпатська Русь”); Пряшівська єпархія увійшла до складу Словаччини. І закарпатські, і пряшівські русини-українці надалі становили одну закарпатську етнічну групу, яка, проте, внутрішньо не була сконсолідованою. Одні вважали себе русинами, інші – росіянами, ще інші – українцями. На Пряшівщині вже тоді посилювався процес словакізації, розпочатий ще за часів Угорщини.

Під час перепису населення 1 березня 1991 р. 16 937 громадян Словаччини записалися русинами, а 13 847 – українцями. Разом це становить 30 784 особи, що є найменшою кількістю за всю історію цього краю. Отже, нині чисельність русинів-українців (разом з тими, що проживають у містах та інших областях Чехії та Словаччини) складає не менше 150 тисяч осіб, однак до своєї національності зголошується лише 20 відсотків з них.

Як бачимо, нині це населення, яке століттями становило одне ціле, розбито на групи: русинів, українців, лемків і словаків. Остання група постійно збільшується за рахунок двох перших. Якщо такий процес асиміляції набере ще більших обертів, то в майбутньому вони зовсім зникнуть із статистичних оглядів.

Народна культура найзахіднішої гілки східних слов'ян була предметом зацікавлення українських, чеських, російських та інших дослідників. Усі вони вивчали її як складову частину закарпатської народної культури.

Одними з перших, хто досліджував фольклор Пряшівщини, були громадський діяч і фольклорист Володимир Гнатюк (1871–1926) і діалектолог Іван Верхратський (1846–1919),

мовознавець Іван Панькевич (1887–1958), якому належать перші звукові записи фольклору Пряшівщини, здійснені в 1929 та 1935 рр.

Вагоме місце в дослідженні музичного фольклору русинів-українців займали академік Філарет Колесса (1871–1947), історики Юліан Яворський (1873–1937), Олексій Петров (1859–1932), Петро Богатирьов (1893–1971), Всеволод Саханов (1850–1940), Євген Недзельський (1889–1961), Георгій Геровський (1886–1959) та інші. Установлення етнографічного кордону між русинами й словаками досліджував професор Ян Гусек (1884–1973). Результатом його етнографічно-соціологічних досліджень є книга “Етнографічна границя між словаками та карпаторосами”, доповнена картою.

У 1939 році внаслідок політичних подій Пряшівщину було приєднано до Словаччини, але східна її частина (на схід від Снини) увійшла до Угорської корони.

Справжній розвиток дослідження народно-пісенної культури русинів Східної Словаччини настав після Другої світової війни. Якщо до війни всі видання про культуру цього регіону друкувалися поза Пряшевом, то після війни центром дослідження став Пряшів. Почали видаватися книги, їх налічувалося до 100 найменувань. Не всі публікації досягали належного рівня, та все-таки вони становили основу для подальших досліджень.

У 1951 році було засновано Культурний союз українських трудящих, спадкоємцем якого став Союз русинів-українців Чехо-Словаччини (1990). Товариство спрямовує свою увагу на розвиток народної художньої самодіяльності у зв'язку із щорічним Святом пісні і танцю українців Чехії і Словаччини. На потреби творчих колективів були спрямовані перші пісенні й інструментальні видання, зокрема, збірники Ю.Костюка, Ю.Млинарича, Ю.Цимбори, де вміщено лемківські пісні поряд із загальноукраїнськими та російськими.

Вагоме місце займає народна культура на сторінках місцевої преси – у “Народному календарі”, “Новому житті”, “Дуклі”, “Дружно вперед” та ін.

Важливою передумовою для планомірного вивчення духовної культури русинів була необхідність заснування закладу, який би зберігав у своїх фондах доробки попередників. У 1954 р. перший український музей було створено в Пряшеві. Згодом його перенесли у Свидник, де розпочалася нова діяльність. У 1965 р. при музеї було розпочато видання “Наукового збірника Музею української культури”.

Сьогодні видано понад 20 збірників, зібрані матеріали різних напрямів етнографії, фольклористики та ін. У 1991 р. відкрито модерну експозицію музею на площі 1700 м². Завізовано 60 тисяч експонатів, з яких 20 тисяч належать до народної культури. Бібліотека музею налічує понад 40 тисяч книжок.

Найбільші заслуги в справі збереження фольклору, плекання і популяризації культури українців Пряшівщини має Український відділ Словацького педагогічного видавництва в Пряшеві. Його видання мають змістовний характер, продуману концепцію, сучасне оформлення та наукове обґрунтування тощо.

Певним підсумком фольклорного доробку на території Східної Словаччини можна вважати антологію академіка Миколи Мушинки “З глибини віків” (1967), яка містить 300 пісень, 13 замовлянь, описи обрядів, 370 прислів'їв, 150 загадок тощо. Крім узагальнюючих статей, вміщено коментарі про кожний жанр та ін. Узагальнюючий характер має і його монографія “Народна культура південних лемків”, у якій проаналізовано основні ділянки матеріальної культури русинів-лемків Пряшівщини. У 1968 р. він видав книгу під назвою “Фольклор Пряшівщини в працях українських та російських вчених і сучасний стан його дослідження”. Відомими є книги М.Мушинки “Спільні і відмінні риси у фольклорі русинів Пряшівщини та Войоводини” (1971) та “Фольклорні видання українців Пряшівщини” (1979).

Важливе місце займає народна культура русинів-українців на сторінках чеських і словацьких журналів. Широко її використано в словацьких енциклопедичних виданнях. Матеріали про культуру й побут русинів з'являються і в загальноукраїнських виданнях у багатотомній серії “Українська народна творчість”, антології “Українські народні пісні”, збірнику “Слов'янське літературознавство і фольклористика”, журналі “Народна творчість і етнографія” та багатьох інших.

Записування і видання фольклору русинів-українців є не лише академічною справою в наш час. Сьогодні на Пряшівщині існує ряд інституцій, при посередництві яких зібраний і виданий фольклор знову повертається до своїх носіїв і творців.

У стильових ознаках як лемківського, так і русинського музичного діалекту виділяється дві групи діалектно-стильових відмінностей: орнаментальні та композиційно-структурні як специфічні риси усної словесності. До першої групи належать артикуляційний спосіб виголошення словесно-мовного тексту, який включає особливості звукоджерела (голосу, інструмента), агогічні особливості виконавця, носія інформації – трансфера. До другої належать логіко-композиційні, що є основою для орнаментальної надбудови. Всі вони в сумі є відображенням модусу мислення середовища й найкраще втілюються на прикладі порівняння різнотериторіальних варіантів однієї пісенної парадигми.

Нині позначилися зміни у самій структурі фольклорної традиції. Інтенсивно розвивається процес асиміляції русинів-українців, що призводить до втрати самотутньої говірки, культури та фольклору в цілому.

У процесах трансформації форм побутування народно-пісенної культури й обрядовості, а також взаємодії пісенної традиції і новотворчості, зокрема пов'язаної з впливом ословачення сучасної культури русинів-українців, виявлено, що: а) у місцеве русинське піснетворення вплітаються цілі образно-поетичні кліше, узяті зі словацького фольклору; б) усе, що є особливим у змісті й формі як лемківського, так і русинського фольклорів, не відділяє їх від загального масиву традиційної музично-пісенної та усної словесності українського народу, не виокремлює їх, а, навпаки, доповнює, збагачує цей масив неповторними елементами й рисами.

Самовдосконалюючись і пристосовуючись до нових форм побутування, народно-пісенна культура русинів-українців Східної Словаччини значною мірою в сучасному суспільному житті зберігає за собою функцію характерної складової мистецького процесу.

Широка мережа колективів народної художньої самодіяльності різних жанрів розвивається при організаціях Союзу русинів-українців Чехії та Словаччини. Це – фольклорні групи, ансамблі, дитячі колективи, які пропагують свою культуру в селах і містах як на території Словаччини, так і за її межами. Кращі учасники цих свят, імпрез, конкурсів потрапляють на центральне свято культури русинів-українців, яке, починаючи з 1954 р., щороку відбувається у Свиднику. Це дводенний фестиваль, у якому бере участь близько 30–35 колективів, серед яких є гості із закордону. Понад двадцять років успішно проходять фольклорні фестивалі з автентичним репертуаром фольклорних груп у Камйонці, а також фольклорний фестиваль сольного співу “Маковицька струна” у Бардієві. Такі мистецькі заходи стають важливим фактором культурної ідентифікації, створюючи можливості для відновлення забутих сторінок духовної скарбниці русинів, інтегруючи в собі матеріальну та духовну культуру субетносу.

Слід відзначити, що нині найбільшим пропагандистом і популяризатором фольклору в цілому русинів-українців є Русько-українська редакція Словацького радіо в Пряшеві. Щотижня виходить в ефір з 12-годинними передачами, де половина – спів і музика. Починаючи з 1991 року, русини-українці мають свою передачу на телебаченні.

У 1997 р. у Пряшеві було створено самостійний Пряшівський університет, який відокремився від Університету ім. П.Й.Шафарика у Кошицях. До його складу увійшов філософський факультет.

Відомо, що після проголошення самостійної Словаччини при трьох університетах України (Київському, Львівському й Ужгородському) були створені відділи словакістики. На жаль, після проголошення незалежності України в Словаччині, навпаки, не було засновано жодного українознавчого закладу. Саме після виходу на пенсію двох українців Словацької академії наук у Братиславі – М.Неврлого та М.Мольнара – їх місця для україністики пропали. Дослідження спільної русинсько-української проблематики є в діяльності Музею Свидника. За словами русина за походженням із села Мушина на Лемківщині (Польща), фольклориста й українознавця Миколи Мушинки, “...кадровий склад науково-дослідного відділу україністики при пряшівському філософському факультеті знизився майже на половину, хоч у Словаччині проживає понад стотисячна енкава русинів-українців з багатою історією та культурою, яку слід вивчати і розвивати...” Багато уваги М.Мушинка приділяє темі походження русинів, їх національній ідентифікації.

Досліджуючи десятки років історію та фольклор русинів, М.Мушинка констатує, що в Південно-Східній Словаччині є понад 250 сіл, у яких населення століттями називало себе давнім етнонімом *русини*, що притаманно всім українцям. Цей етнонім зберігся і до сьогодні, хоча переважна більшість русинів відносить себе до словацької національності, зберігаючи рідну мову (лемківську говірку) і культуру. “Комуністична влада на початку 50-х років заборонила вживання етноніма “русин” і всіх носіїв цього етноніма (“русинів”, “русских карпаторосів”) без належної підготовки проголосила українцями”, – зазначив на одній із конференцій, яка розглядала лемківські проблеми, доктор філософії, академік Микола Мушинка. Він вважає, що це неправильно. Ніхто не має права силою нав’язувати людині її національність. Хочеш бути русином – будь ласка, вважаєш себе українцем, це теж твоя справа. Однак разом ми становимо не дві, а одну національність, бо народила нас одна мати, маємо одну генезу, історію і культуру. Єдиним графічним зображенням цієї єдності є етнонім “русини-українці”.

З доповідями на цю тему дослідник М.Мушинка виступає на багатьох конгресах, конференціях, фестивалях (у Словаччині, Чехії, Україні, Великобританії, Німеччині), написав велику кількість праць і брошур. Часто виступає на телебаченні й радіо. У 2009 р. етнограф Іван Чижмар видав у Свиднику неповторну, багатогранну монографію під назвою “Народні співанки, музика і танці русинів Східної Словаччини”. У ній вміщено автентичні співанки русинів Словаччини другої половини ХХ ст., фотосвітлина та DVD диск, на якому представлені інструментальні й вокальні твори народних капел.

Можемо констатувати, що в післявоєнний період зроблено чимало на ниві збирання, видання і популяризації духовної культури русинів-українців Чехії і Словаччини. Треба визнати, що значна заслуга в цьому належала тоталітарному комуністичному режимові, який, з одного боку, нищив прояви так званого “українського націоналізму”, а з іншого, – підтримував і фінансував дослідження народної культури як культури “широких трудящих мас”.

Політика злиття народів і культур, безумовно, завдала великої шкоди українській традиційній культурі. Нині локальні особливості регіонів трансформуються, що призводить до втрати самобутності, неповторності явищ культури етнографічних груп українців.

Таким чином, нами виявлено, що в стильових ознаках русинського музичного діалекту виділяються дві групи діалектно-стильових відмінностей: орнаментальні та композиційно-структурні як специфічні риси усної словесності. У післявоєнний період зроблено чимало на ниві збирання, видання та популяризації духовної культури русинів-українців Чехії і Словаччини. У сучасний період це населення, яке століттями становило одне ціле, розбито на групи: русинів, українців, лемків і словаків. Остання група постійно збільшується за рахунок двох перших. Якщо такий процес асиміляції набере ще більших обертів, то в майбутньому вони зовсім зникнуть із статистичних оглядів.

Розглядаючи культурні традиції русинів-українців Східної Словаччини, спостерігаємо не лише інновації, але й певним чином “генетичну безперервність” (за висловом С.Грици), яка веде до оновлення фольклорних пластів, зокрема пісенних. Ці та інші аспекти вивчення музично-пісенної культури русинів-українців пов’язуються, насамперед, із питанням збереження локальних відмінностей у культурі етносів. Самовдосконалюючись і пристосовуючись до нових форм побутування, народно-пісенна культура русинів-українців у сучасному суспільному житті зберігає за собою функцію характерної складової мистецького процесу.

Саме збереження цінностей етнічного чи етнографічного характеру за умов інтеграційних процесів у світі є волевиявленням морально-етичної свободи будь-якого вільного етносу, який нормально функціонує. Тому питання збереження національної ідентичності, культурної самобутності, свободи самовираження нації стає особливо актуальним на сучасному етапі розвитку людської цивілізації.

1. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців / В. Борисенко. – К. : Унісерв, 2000. – 191 с.
2. Грица С. Трансмсія фольклорної традиції: етномузикологічні розвідки / С. Грица. – К. ; Тернопіль : Астон, 2002. – 236 с.
3. Іваницький А. Історичний синтаксис фольклору: проблеми походження хронологізації та декодування народної музики / А. Іваницький. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 404 с.

4. Кафарський В. І. Етнологія : підручник / В. І. Кафарський, Б. П. Савчук. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 124.
5. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України : нариси й статті / Р. Кирчів. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2002. – 350 с.
6. Чижмар І. Народні співанки музика і танці русинів Виходної Словачії / І. Чижмар. – Свидник, 2009. – 400 с.

В статті розглянуто етапи історії збирання фольклору русинів Східної Словачії та вклад в неї окремих учених. Розкрито виконавську діяльність русинів-українців щодо збереження національних традицій, наведено проблеми трансформації фольклору, ідентифікації та асиміляції (словакизації) етнографічної групи українського народу в сучасний період на території Східної Словачії.

Ключові слова: русини-українці, фольклор, історія, мистецтво, етнос, фестиваль, асиміляція.

This article deals with separate stages of collecting folklore of rusynies from Eastern Slovakia and the contribution of folklorists and researchers. It describes the assimilation of ethnographical branch of the Ukrainian people in nowadays period on the territory of the Eastern Slovakia.

Key words: rusynies-ukrainians, folklore, history, art, festival, assimilation, ethnos.

УДК 781.7:78.071.2

ББК 85.314.1 (4 Укр)

Христина Скрипка

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ БРИТАНІЇ

У статті розглядається культурно-освітня діяльність Союзу українців Британії у співпраці з корпоративними організаціями (товариствами) – Об'єднанням бувших Вояків Українців (ОбВУ), Спілкою Української Молоді (СУМ), Комітетом допомоги Українським студентам (КоДУС), Організацією Українських Жінок (ОУЖ) від часу заснування до сьогоднішнього дня. Виокремлюються найбільш активні територіальні осередки, конкретизується діяльність СУБу в поширенні української культури й мистецтва у Великій Британії впродовж усього періоду функціонування.

Ключові слова: Союз українців Британії (СУБ), Велика Британія, діаспора, культура, мистецтво, хор, танцювальні колективи, аматорські театри.

Тема різносторонньої діяльності українців у Великій Британії в післявоєнний період зацікавила багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Матеріали про українську діаспору Великої Британії широко представлені на сторінках наукових статей, монографій, мемуарів В.Луціва, С.Наріжного, Я.Смольського, Я.Павлів, Ю.Покальчука, Г.Щигельської*.

Незважаючи на доволі великий обсяг досліджень, зроблених науковцями про напрями діяльності Союзу українців Британії, тема потребує подальшого глибшого вивчення, включаючи й сучасний період, і зокрема, актуалізацію культурно-освітніх аспектів діяльності СУБ.

Мета дослідження – охарактеризувати культурно-освітній напрям діяльності Союзу українців Британії, виявити найбільш активні територіальні осередки, конкретизувати діяльність СУБу в розвитку й поширенні української культури та мистецтва у Великій Британії.

* Луців В. Від Бистриці до Темзи / В. Луців. – Львів : Дивосвіт, 1999. – 608 с.; Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 / С. Наріжний. – К. : Вид-во О. Теліги, 1999. – 272 с.; Смольський Я. 40-ліття хору СУБ “Гомін” / Я. Смольський // Українська Думка. – 1989. – 4 лип.; Павлів Я. Звучать пісні у виконанні манчестерського “Гомону” / Я. Павлів // Америка. – Філадельфія, 2001. – 6 січ.; Павлів Я. Рімінський ансамбль “Бурлака” в моїй пам’яті / Я. Павлів. – Монреаль, 1998. – 125 с.; Покальчук Ю. Українці у Великій Британії / Ю. Покальчук. – Львів : Кальварія, 1999. – 140 с.; Щигельська Г. Союз українців у Великій Британії : етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / Г. Щигельська. – Чернівці, 2006. – 19 с.